

**NORKUZIEV DADAKHON
RAKHMONJONOVICH**

dnorkuziyev@inbox.ru

NAMANGAN STATE
UNIVERSITY,
HISTORY OF
UZBEKISTAN” 2ND YEAR
DOCTORAL STUDENT OF
THE MAIN DOCTORAL
STUDIES

*Problems of the agricultural sector in the ecology of the Fergana Valley and their analysis
(on the example of the regions of the Fergana Valley)*

Проблемы аграрного сектора в экологии Ферганской долины и их анализ (на примере регионов Ферганской долины)

Фаргона водийси экологиясида аграр соҳа билан боғлиқ муаммолар ва уларнинг таҳлили

Resume: The article examines the environmental problems of the agricultural sector of the Fergana Valley over the years of independence, the deterioration of the land reclamation state in agriculture, soil pollution, the impact of previously used pesticides on the environment of the region. The article also describes the work done and the measures taken for the use, storage and transportation of chemicals from agricultural aerodromes.

Key words: ecology, land reclamation, mineralization, organochlorine pesticide, agricultural airfield, waterproofing, butifos, methylmerkamtafos, mineral fertilizers, groundwater.

Аннотация: В статье исследуются экологические проблемы аграрного сектора Ферганской долины за годы независимости, ухудшение мелиоративного состояния земель в сельском хозяйстве, загрязнение почв, влияние ранее использовавшихся пестицидов на окружающую среду региона. В статье также рассказывается о проделанной работе и принятых мерах по использованию, хранению и транспортировке химикатов с сельскохозяйственных аэродромов.

Ключевые слова: экология, мелиорация, минерализация, хлорорганический пестицид, сельскохозяйственный аэродром, гидроизоляция, бутифос, метилмеркамтафос, минеральные удобрения, грунтовые воды.

Аннотация: Мақолада Мустақиллик йилларида Фаргона водийсида аграр соҳа билан боғлиқ экологик муаммолар, қишлоқ хўжалигида ерларнинг мелиоратив ҳолатининг ёмонлашганлиги, тупроқнинг ифлониши, авваллари ишлатилган пестицидларнинг минтақа атроф-муҳитига таъсирини ўрганишга ҳаракат қилинган. Мақолада шунингдек, қишлоқ хўжалиги аэродромларидан кимёвий воситаларнинг ишлатилиши, сақланши ва уларнинг ташилиши бўйича олиб борилган ишлар ва қўрилган чоралар ҳақида ҳам тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар: экология, ерларнинг мелиоратив ҳолати, минерализация, хлороорганик пестицид, қишлоқ хўжалиги аэродроми, гидроизоляция, бутифос, метилмеркамтафос, минерал ўғитлар, сизот сув.

- Кириш (Introduction)

Кейинги йилларда ижтимоий-иқтисодий шароитнинг ўзгариши аҳоли саломатлигини шакллантириш борасида янги қонуниятнинг пайдо бўлишига олиб келди. Республикада гигиена соҳаси мутахассисларининг тадқиқотлари муҳит-саломатлик кўлами йўналиши асосан экологик шароит билан боғлиқлигини кўрсатди.

Республикадаги санитария-эпидемиологик вазият таҳлили шундан далолат берадики, сўнги ўн йилда саломатлик ва аҳоли яшаш жойи билан боғлиқ муҳитга доир муҳим кўрсаткичлар сезиларли даражада барқарорлашди ва яхшиланди.

Республика миқёсида деҳқончилик қилинаётган 535 минг гектар (13%) ерларнинг мелиоратив ҳолати қониқарсиз бўлиб, шундан 265 минг гектар (6%) ер ости сувлари сатхининг юқори, минерализация даражаси баландлиги ҳамда ерларининг шўрланиш ҳисобига тўғри келади.

- Тадқиқот методологияси (Research Methodology).

Ерларнинг мелиоратив ҳолати қониқарсиз бўлган майдонларга Фарғона водийси вилоятлари: Ёзёвон, Улуғнор, Жалақудуқ, Асака, Андижон, Марҳамат, Бўз[1], Мингбулоқ, Балиқчи, Боғдод, Бувайда, Қўштепа, Данғара[2], Поп, Чуст, Норин ва Янгиқўрғон[3] туманларининг асосий ва айрим майдонлари туғри келиб, ушбу майдонларда экологик муҳитни мувозанатига салбий таъсир қилиб экинларнинг ҳосилдорлигини пасайишига олиб келмоқда. Шунингдек, юқоридаги туманларнинг ушбу таъкидланган майдонларида эҳтиёжий меъёрий агротехник тадбирлар ҳам етарлича ўз вақтида ўтказилмаётганлигини, айниқса шўр ювиш ишлари сўнги йилларда қониқарсиз ҳолатдалигини таъкидлаш жоиз.

- Таҳлил ва натижалар (Analysis and results)

Фарғона вилояти Фарғона водийсининг шимолий ва ғарбий қисмига жойлашган бўлиб, майдони 7,1 минг км². Унинг тупроқлари бир-биридан фарқ қилади, барча деҳқончилик қилинадиган тупроқлари 511 минг гектар, шундан 55,6 %, яъни 284 минг гектари хайдаладиган ерлар[4], кўпчилик қисми суғориладиган ерлар, қолган қисми эса ўзлаштирилаётган қумларни ташкил этиб асосан бўз ва сахро тупроқлари тарқалган. Фарғона вилоят ҳудудидаги суғориладиган тупроқларнинг 30 % шўрланмаган, қолган 70 % у ёки бу сабабларга кўра турли даражада шўрланган.

Тупроқларнинг ифлосланиши билан бевосита боғлиқ бўлган шаҳар аҳолиси томонидан чиқарилаётган чиқиндилар миқдори кун сайин ортиб бормоқда. Чиқарилаётган чиқиндидар фақатгина ривожланган давлатлардагина тўлиқ қайта ишланади ва зарарсизлантирилади, аксарият давлатларда эса тўғридан - тўғри тупроқ қоплами устига ташланади ёки тупроқ остига кўмилади, натижада йиллар ўтиши натижасида сизот сувлари орқали тупроқларнинг ифлосланиши вужудга келади. Инсоннинг ердан нотўғри фойдаланиши ва тупроқларнинг

кимёвий ифлосланиши натижасида катта-катта майдонларда ҳосилдор ерлар чўлга айланмоқда. БМТ маълумотларига кўра инсонлар ҳар йили ўзининг ерга эътиборсизлиги туфайли қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган 10 млн. гектардан ортиқ ердан[5] маҳрум бўлмоқда.

Лекин шуни айтиш керакки, Республикамизда ҳам XX асрнинг охирида “Ўзбекқишлоқхўжкимё” омборларида сақлаш, шунингдек, қишлоқ хўжалиги зараркунандаларига қарши курашиш учун фойдаланиладиган муддати тугаган заҳарли кимёвий моддаларни кўмиш билан боғлиқ долзарб муаммо мавжуд эди. Бундай мисолларни республиканинг барча ҳудудлари каби Фарғона водийси вилоятларида ҳам кўриш мумкин эди. Биргина, Фарғона вилоятида фермер хўжаликларида фойдаланиш тақиқланган ва муддати ўтган 1000 тоннадан зиёд[6] пестицидлар тўпланганлигини мисол сифатида айтиш мумкин.

Худди шунга ўхшаш ҳолат Наманган вилоятида ҳам қишлоқ хўжалиги ҳудудларининг пестицидлар билан ифлосланиши ва кимёвий моддаларни йўқ қилиш билан боғлиқ жиддий муаммолар мавжуд бўлиб, уларнинг 1413тонна[7] си Тўрақўрғон “кабристон”ида тўпланган эди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 1 октябрдаги 11/26-10-сонли қарори билан боғлиқ тақиқланган ва муддати ўтган кимёвий моддалардан фойдаланиш, кўплаб экологик муаммолар, шу жумладан, заҳарли кимёвий моддаларни кўмиш каби масалалар кун тартибидан олиб ташланди. Фарғона, Самарқанд, Хоразм ва Наманган вилоятларининг заҳарли кимёвий моддалар қабристонларида Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси Ҳайъатининг 1993 йил 29 июлдаги 6/06-сонли қароридан кейин, “Экологик жиҳатдан кескин бўлган марказларини текшириш тўғрисида” қарорида минтақа табиатни муҳофаза қилиш қўмиталари томонидан қатъий назорат ўрнатилди, бу борада экологик вазиятни яхшилашга қаратилган комплекс дастурлар ишлаб чиқилди. Тупроқ, ҳаво ва эр ости сувларининг ифлосланиши устидан назорат мунтазам равишда олиб борилмоқда[8].

Фарғона водийси вилоятларида, Сирдарё, Хоразм вилоятлари ҳудудларида тупроқнинг ДДТ (хлороорганик пестицидлар) билан ифлосланиши меъёрдан ошиб, хавфли моддаларнинг максимал рухсат этилган меъёрдан (РЭМ) 3-6 гача бўлган[9]. Бундан кўриш мумкинки бу ҳудудларда ДДТнинг кўрсаткичи анча юқори бўлган.

1995 йилда ДДТ миқдори бўйича тупроқнинг ифлосланиш даражаси 1994 йилга нисбатан деярли ўзгармади. Лекин, Фарғона водийси, Сирдарё, Хоразм вилоятларида меъёрдан ошиб кетади ва бу кўрсаткич 3,6 рухсат этилган меъёрдан (РЭМ) ортиган, Тошкент, Жиззах ва Навоий вилоятларида 1,3-2,4 РЭМ ичида ўзгариб туради. Фарғона шаҳри атрофида намуна олинган тупроқларда, деярли нефт маҳсулотлари миқдори ошган[10].

Республикада пестицидларнинг мавжуд 684 омборидан атиги 50% га яқин типик ва 179 та омборда (ёки 26%) санитария сертификатлари мавжуд. Оддий омборлар, одатда, капитал таъмирланмаган, уларнинг жойлаштирилган бинолар XX асрнинг 60-70 йиллардаги бинолардир.

Ўзбекистон Республикасининг Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитасининг заҳарли қабристонларнинг атроф-муҳитга бевосита таҳдид солувчи объектлар сифатида алоҳида мақом бериш тўғрисида бир неча бор берган кўрсатмаларига қарамай, кўпгина қўмиталар улар устидан самарали назоратни таъминламайдилар. Республикада қурилиш қоидалари ва

қоидалари, экологик хавфсизлик талаблари бузилган ҳолда иқтисодий усулда қурилган 13 та заҳарли қабристон бор.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис кенгашининг 1997 йил 26 мартда қабул қилинган қарорида қайд этилган жиддий камчиликлар бартараф этилмаган. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича фаолият миллий режаси лойиҳасини ишлаб чиқишни тезроқ ниҳоясига етказиш талаб этилади. Мувофиқлаштирувчи кенгаш тўла даражада фаолият кўрсатмаган, махсус ваколат берилган назорат органларининг ҳам, тармоқ вазирликлари ва идораларининг ҳам фаолияти етарли даражада мувофиқлаштирилмаган.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис кенгашининг тупроқнинг зарарли кимёвий моддалар билан ифлосланишини бартараф этиш, сув объектлари ифлосланиши ва қуриб қолишини олдини олиш устидан назорат кучайтириш, аҳоли пунктларида ичимлик суви сифатли бўлишини тامينлаш, сувни муҳофаза қилиш зоналари ва минтақалари режимига қатъий риоя этиш, Ўзбекистоннинг кичик дарёларини муҳофаза қилиш юзасидан қўйган талаблари тўлиқ ҳажмда бажарилмаган[11].

1995 йилда пестицидлардан фойдаланишни қисқартириш натижасида республиканинг айрим ҳудудларида тупроқнинг ифлосланиш даражаси фақат ДДТ ва унинг метаболитлари учун ошди. Фарғона вилоятида бу 7,5 РЭМ, Андижон - 4,0 РЭМдан ортиқ эди. Фарғона водийсида ерларнинг шўрланишининг ўсиш тенденцияси кузатилди[12].

1994 йилда Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси томонидан Наманган вилоятининг Тўрақўрғон туманида 1967 йили ташкил этилган заҳарли химикатлар қабристони талабга жавоб бермай қолгани, аҳоли яшаш манзилгоҳига яқинлиги сабабли уни иш фаолияти тўхтатилди ва санитария муҳофаза зонаси ажратилиб ихотазорлаштирилди[13]. Заҳарли кимёвий дорилар кўмилган қабристонлар усти соз тупроқлар билан гидроизоляция қилинди. Ушбу қабристонда мавжуд нормаларга зид ҳолда сақланаётган 180 тонна бутифос ва 18 тонна метильмеркамтафослар янгитдан қуриб битказилган махсус бетон бункирга кўчирилди[14].

Наманган вилоятида жами: 40 та қишлоқ хўжалик аэродромлари бўлган ер майдонлари мавжуд бўлиб, шундан 35 та муқаддам қишлоқ хўжалик аэродромларининг заҳарланиш даражаси аниқланган ва уларга экологик паспортлар ишлаб чиқилган. Аэродромларнинг жами ер майдони 348,63 гектарни ташкил қилади. Шундан 137,95 гектар ер майдони заҳарли моддалар билан кам ва ўртача даражада ифлосланган. Бу ер майдонларида ер эгалари ва ердан фойдаланувчилар томондан Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги Республика Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси томонидан тасдиқланган раҳбарлик ҳужжатларига асосан фойдаланиб келинган. 34,9 гектар ер майдони заҳарли моддалар билан кучли ва ўта кучли даражада ифлосланганлиги учун вилоят ҳокимлигининг кўрсатмасига асосан, туман ҳокимлари томонидан қишлоқ хўжалик оборотидан чиқарилиб, заҳира ерлар таркибига ўтказилган[15].

Вилоят бўйича минерал ўғитлар ва пестицидлар кўпдан-кўп омборхоналарда уларнинг сифати, турлари, ёниши ва бошқа хусусиятларини ҳисобга олинмай очик майдонларда сақланган[16].

Мисол учун, 1994 йилда Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси Наманган вилояти табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси Наманган вилояти

Уйчи туманида жойлашган темир-бетон маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи корхонага қарашли аввалги қишлоқ хўжалиги аэродроми жойлашган майдонда тупроқ ва қишлоқ хўжалиги экинлари таркибида хлороорганик пестицидларни аниқлаш учун текшириш ўтказди[17]. Аниқланишича, аввалги қишлоқ хўжалиги аэродроми ўрнида болалар боғчаси, турар-жой бинолари жойлашган ерларда қолаверса, шоли, мош, булғор қалампери каби экинлар таркибида ҳам пестицидлар миқдори юқорилиги ва ҳудуднинг экологик ҳолати аниқланган.

Бундан ташқари, қуёш нурини тўғридан-тўғри тушиши натижасида ифлосланган ҳаво билан шу ҳудудда жойлашган болалар боғчасидаги боғча тарбияланувчилари, боғча ходимлари, темир-бетон маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхона ишчилари ва ҳудуд аҳолиси зарарланаётганлиги кўрсатиб ўтилган.

Фарғона вилояти табиатни муҳофаза қилиш кўмитасининг Ўзбекистон гидрометеорология бош бошқармаси билан биргаликда 1993 йилнинг баҳор ва куз ойларида ўтказилган текширишлари, назорат нуқталаридан олинган тупроқ намуналарининг таҳлили ва натижалари шуни кўрсатадики, вилоятнинг қатор хўжаликларида ДДТ моддасидан фойдаланиш меъёридан анча юқори (РЭМ 5 дан – 39,9 гача) экан. Бу хўжаликлар қаторига Ўзбекистон туманидаги Ғ. Ғулом номи, “Пахтақайнар” жамоа хўжаликларида, Олтиариқ туманидаги Охунбобоев номи, “Нуробод” жамоа хўжаликларида захри қотилдан фойдаланиш миқдори анча юқорилиги аниқланди. Дефолиация даврида ишлатиладиган қишлоқ хўжалик аэродромлари тўғрисида алоҳида тўхталиб ўтиш зарур. Вилоятда кимёвий моддаларни қўллаш мақсадида 33 та қишлоқ хўжалик аэродроми фаолият кўрсатиб келган. Уларнинг умумий майдони эса 300 гектарга яқинерни ташкил қилади. Бу майдонларда катта миқдорда захри қотиллар сақланиб қолган.

Хўжаликларда кимёвий моддалар, минерал ўғитлар сақлаш қонун-қонидасига риоя қилинмаган ҳолда сақланиш натижасида автотранспорт техник камчиликлари ва бошқа турли сабаблар оқибатида кимё ва нефть маҳсулотлари билан ерлар ифлосланган[18].

Фарғона вилоятида 1996 йилга келиб 362 минг гектар майдонда деҳқончилик қилинган. Суғориладиган майдонларнинг 220 минг гектари Катта Фарғона, Катта Андижон каналлари ва Сирдарё ўрамларида жойлашган. Бу ерларнинг қиялик даражаси оз бўлганлиги сабабли зах сувлар ер сатҳига нисбатан 1-2 метр чуқурликдагина жойлашган бўлиб, табиий шўрлангандир[19].

1996 йилда Фарғона вилояти бўйича қишлоқ хўжалигига хизмат қилган 33 та эски аэродром майдонлари мавжуд бўлиб, вилоят табиатни муҳофаза қилиш кўмитаси томонидан маълум муддат ичида улардан тупроқ намуналари олиниб, таҳлил қилинди ва таҳлил натижаларига қараб тегишли чора-тадбирлар кўриб борилди. Вилоят кўмитаси томонидан ўтказилга таҳлиллар шуни кўрсатадики, баъзи хўжаликлардаги қишлоқ хўжалиги аэродромларида тупроқ хлороорганик пестицидлари (ДДТ, ДДЕ, ТКЦХ) каби захарли дорилар билан зарарланган. Шунга қарамай, бу ерларга турли хил қишлоқ хўжалик экинлари экиб келинган. Энг ачинарли томони шундаки, қишлоқ хўжалиги аэродроми бўлган ер майдонларидан аҳолига уй-жой қуриш учун томорқа сифатида ажратиб берилган. Ваҳоланки тупроқ намуналари таҳлил қилинганда бу ерларда тупроқ таркибидаги захарли кимёвий моддалар миқдори меъёридан 20,8 - 66 маротабагача юқори эканлиги аниқланган[20].

Республикада пестицидлар кўмилган 13 та пункт бўлиб, улар 604 гектар майдонни эгаллайди. Бу ерларда деҳқончилик қилиш тақиқланаган. Республика микёсида маданли ўғитлар омбори 53 та бўлиб, улар Андижон, Бухоро ва Хоразм вилоятларида жойлашган. Ҳар йили икки маротаба (баҳор, куз) омбор атрофидан намуналар олиниб, унинг атроф-муҳитга таъсири кузатиб борилган[21].

ДДТ препарати кўллаш 1983 йилдаёқ таъқиқланган бўлишига қарамай унинг тупрок тарихида қолган қисми қийин эриганлиги сабабли узоқ муддатдан бери сақланиб келмоқда. 1991 йилда тупрокни ДДТ билан ифлосланиш концентрацияси 3,08 ни ташкил этган бўлса, 1994 йилда 2,77 ни ташкил этди. XX асрнинг 90 йиллари охиридаги Республика Табиатни муҳофаза қилиш давлат кўмитасининг таҳлилий кузатишлари натижасида тупроқнинг пестицид билан ифлосланиши Фарғона водийсининг Андижон ва Фарғона вилоятларида юқори бўлган[22].

1992 йилдаги ўрганишлар шуни кўрсатадики, Наманган вилоятида экин майдонларининг унумдорлик даражаси 2 баробарга (52% дан 26%) га камайди[23].

Ўтган асрнинг охирида Наманган вилоятида кимёвий воситаларнинг ишлатилиши, сақланиши ва ташилиши устидан давлат назорати олиб борилган. Наманган вилоятида кимёвий воситаларнинг ишлатилиши, сақланиши ва уларнинг ташилиши бўйича табиатни муҳофаза қилиш кўмитаси томонидан бажарилган давлат назорати тадбирлари қонқарли ҳолатда олиб борилмаган.

Фарғона вилоятида суғориладиган ерларнинг сифати ва уларнинг мелиоратив ҳолатининг ёмонлашуви кузатилди. Охириги 10 йилларда сифати ўртача даражадан паст бўлган ерлар 4%дан 17%га кўпайган. Шунга қарамай сифати яхши бўлган ерлар 8%дан, ўртача бўлган ерлар 14 фоизга камайди. Вилоятда ўрта ва юқори шўрланган ерларнинг майдони 1985 йилдан 1992 йилгача 24 минг гектарга кўпайган. Бу эса, 1,3 баробар. Шўрланмаган ерлар қарийб 50 минг гектарга қисқарди[24].

Андижон вилоятининг Қўрғонтепа туманидаги Дардоқ жамоа хўжалигида 600 гектар, Қўштепа жамоа хўжалигида 100 гектар, Дўстлик жамоа хўжалигида 280 гектар, Султонобод жамоа хўжалигида 60 гектар ва Навоий жамоа хўжалигида 40 гектар пахта майдонларида август ойида ер ости сувлари чиқиб кетиши натижасида, техника билан ғўзага ишлов бериш имконияти бўлмаганлиги учун пахта ҳосилдорлигига таъсир кўрсатди[25]. Сизот сувларнинг экин майдонларини эгаллаши натижасида ҳосилдорлик кескин камайди. Қишлоқ хўжалиги экинларининг суғориш билан боғлиқ муаммолар айниқса ёзнинг иссиқ кунларига тўғри келади. 1999 йилда Андижон вилоятининг қатор туманлари худди шундай муаммога дуч келган.

Андижон вилоятидаги ичимлик сувига яроқли ер ости сувлари захирасининг 3,3 фоизини Андижон вилояти ҳудудида ҳосил бўлади. Қолган ичишга яроқли бўлган сувнинг 96,7 фоизи эса қўшни Қирғизистон Республикаси ҳудудида ҳосил бўлади[26]. 2002 йилдаги маълумотларга кўра Андижон вилояти бўйича ер ости сув захираларини аниқланган миқдори 1 млрд. 229 мин. м³ дан иборат бўлиб, унинг асосий қисми, Ўш-Аровон ер ости ичимлик суви манбаларида ҳосил бўлади. Вилоят ҳокимлигинини 2001 йил 10 декабрдаги 206-К сонли қарорига асосан “Ўш-Аровон” номли ер ости чучук ичимлик сувлари чиқадиган ҳудудларга алоҳида муҳофаза этиладиган ҳудуд мақомини берилади[27].

Лекин шунга қарамасдан, Андижон вилоятида кейинги беш йилда 122 минг гектар суғориладиган ернинг мелиоратив ҳолати, 26 минг гектар ерни сув билан таъминлаш шароити яхшилангани ҳам ютуқлар омили бўлмоқда. Шу даврда пахта майдонлари 8,2 минг гектарга ёки 8 фоизга қисқартирилиб, кўпроқ даромад берадиган мева-сабзавот ва полиз экинлари майдонлари кенгайтирилгани ҳам соҳа ривожига муҳим роль ўйнамоқда[28].

Маълумотларга қараганда, ўтган йилларда кўп миқдорда минерал ўғитлар, пестицидлар ва бошқа зарарли моддаларнинг ҳар гектар ҳисобига 54,4 кг зарарли модда тўғри келган. Натижада, пахта майдонларида экологик мувозанатнинг бузилиши оқибатида пахта ҳосилдорлиги пасайиб, сифатсиз маҳсулот етиштиришга олиб келган. Қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган барча кимёвий воситалар тупроқда кадмий, хром ва бошқа оғир металллар миқдорини 2-3 баробарга кўпайишига олиб келади[29].

Андижон вилоятининг чўл ҳудудлари бўлган Улуғнор, Балиқчи, Бўз ҳамда адиролди минтақаси саналган Жалақудук, Асака, Андижон, Марҳамат ва Хўжабод туманларида 20 минг гектарга яқин ернинг мелиоратив ҳолати ночор[30] бўлиб қолди. Ҳар уч йилда тозаланиб борилиши керак бўлган ички зақон ва зовурларнинг чопилмаслиги билан заҳ сувни ташқарига чиқариб юбориш муаммо бўлиб қолди. Маълумотларга кўра, Наманган вилоятида 279 минг гектардан ортиқроқ суғориладиган ерлар мавжуд бўлиб, ҳозирги кунда ушбу ерлардан 34 минг гектарини мелиоратив ҳолати ёмонлашган[31].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2007 йил 29 октябрдаги Фармони айнан юқоридаги каби ҳолатни олдини олиш учун ҳуқуқий асос бўлди дейиш мумкин.

Андижон вилоятида шу мақсадда 2008-2012 йиллар учун дастур ишлаб чиқилди. Биргина 2008 йилнинг ўзида 1920 км узунликдаги зовур тармоқларини тозалаш ва таъмирлаш, 75 километрга яқин ёпиқ-ётиқ дренажларни ювиш, 20 та сув ўлчаш қурилмаларини, 13 та қувурли ўтиш жойларини, 256 та кузатув қудуқларини, 123 та тик мелиоратив насос станцияларини таъмирлаш ишларини 47 та лойиҳа асосида амалга ошириш режалаштирилган. Бу аввалги йилларда қилинган ишларга нисбатан 4-5 баробар зиёддир. Мелиоратив ҳолати ёмон бўлган Улуғнор туманидан бошлаб вилоят бўйича изчил давом эттириш учун қатор ишлар амалга оширилди.

Умуман олганда, Андижон вилоятининг ўзида 2008-2012 йиллар учун ишлаб чиқарилган дастурга мувофиқ вилоятда 29 миллиард 992 миллион сўмлик[32] мелиоратив ишлар бажарилиши кўзда тутилган эди.

Фарғона водийси тоғ ёнбағирлари, адирлар ва ёйилмаларнинг шағалли қисмларида суғориладиган ерларни кенгайтирилиши, дренаж қудуқлари ва зовурларнинг самарадорлигини паст бўлиши, дарё ёйилмаларининг ер ости сув мувозанатидаги ўзгаришлар ерларнинг мелиоратив ҳолатини ёмонлашишига олиб келди. Натижада 1990 йилдан 2000 йилгача бўлган давр мобайнида шўрланган ерлар майдони Фарғона вилояти бўйича 3,7 баробарга ортиб кетди. Фарғона вилоятида шўрланган ерлар 73,8%ни, шундан кучли шўрланишга учраган ерлар 14,5%ни ташкил этган[33].

- Хулоса ва таклифлар (Conclusion/Recommendations)

Хулоса ўрнда шуни айтиш керакки, Ўзбекистон Республикасининг экологик хавфсизлигини таъминлаш стратегияси шахснинг, жамият, давлатнинг ва Конституцияда белгилаб берилган экология соҳасидаги ҳаётий муҳим манфаатларини ҳимоя қилишга йўналтирилган бўлиб, яъни: аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш учун энг зарур экологик шарт-шароитларни яратиш; экологик вазиятни барқарорлаштириш, авлодларнинг жисмонан ривожланишига эришиш; минтақаларда барқарор ривожланиш ва барқарор экологик вазият, соғлом турмуш тарзини шакллантириш; иқтисодийнинг устувор тармоқларида юқори даражадаги илмий-техникавий тараққиётни таъминлашдан иборатдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати (References)

1. Andijonnoma № 27. 2008 yil 26-mart.
2. <https://yaznaniie.ru.translate.google/a/t6ch2QaD? x tr sl=uz& x tr tl=ru& x tr hl=ru& x tr pto=sc>.
Мурожаат қилинган сана: 02.10.2021 йил.
3. Наманган вилоят табиатни муҳофаза қилиш бошқармаси жорий архиви (НВТМҚБЖА). Вилоят сув захираларини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш инспекциясининг 2013 йилдаги ҳисоботи. Наманган: 2014. – Б. 3.
4. <https://yaznaniie.ru.translate.google/a/t6ch2QaD? x tr sl=uz& x tr tl=ru& x tr hl=ru& x tr pto=sc>.
Мурожаат қилинган сана: 02.10.2021 йил.
5. Saidmuratov Sh., Karakulov N.M., Ergashboyeva N.N. O'zbekiston tuproqlarining kimyoviy ifloslanishi va ularning muhofaza qilish yo'llari / География ва география таълимидаги муаммолар Республика миқёсидаги илмий-амалий конференцияси материаллари. 30 май. 2018. – Тошкент: – В. 151.
6. ЎзР Миллий Давлат Архиви (МДА), М-114-фонд, 1-рўйхат, 31-иш, 47-варақ.
7. ЎзР МДА, М-114-фонд, 1-рўйхат, 31-иш, 48-варақ.
8. ЎзР МДА, М-114-фонд, 1-рўйхат, 59-иш, 20-варақ.
9. ЎзР МДА, М-114-фонд, 1-рўйхат, 116-иш, 24-варақ.
10. ЎзР МДА, М-114-фонд, 1-рўйхат, 116-иш, 67-варақ.
11. ЎзР МДА, М-114-фонд, 1-рўйхат, 153-иш, 136-варақ.
12. ЎзР МДА, М-114-фонд, 1-рўйхат, 127-иш, 201-варақ.
13. ЎзР МДА, М-114 фонд, 1 рўйхат, 58-иш, 88-89-варақлар.
14. ЎзР МДА, М-114 фонд, 1 рўйхат, 58-иш, 89-варақ.
15. Наманган вилоят табиатни муҳофаза қилиш бошқармаси жорий архиви (НВТМҚБЖА). Вилоят ер захираларини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш инспекциясининг 2014 йилдаги ҳисоботи. Наманган: 2015. – Б. 4.

16. ЎзР МДА, М-114 фонд, 1 рўйхат, 9-иш, 13-варақ.
17. ЎзР МДА, М-114 фонд, 1 рўйхат, 71-иш, 269 -варақ.
18. Фарғона ҳақиқати 1994 йил 10 июнь. 48 № сон.
19. Фарғона ҳақиқати 1996 йил 9 январь. 4 № сон.
20. Фарғона ҳақиқати 1996 йил 4 июнь. 65 № сон.
21. Экология хабарномаси 1998 йил 5-6 сон.
22. Экология хабарномаси 1998 йил 5-6 сон.
23. ЎзР МДА, М-114 фонд, 1 рўйхат, 27-иш, 24 варақ.
24. ЎзР МДА, М-114 фонд, 1 рўйхат, 10-иш, 53 варақ.
25. Андижон вилояти давлат архиви 734-фонд, 1-рўйхат, 995- иш, 14-варақ.
26. Андижон вилояти давлат архиви 734-фонд, 1-рўйхат, 1584- иш, 13-варақ.
27. Андижон вилояти давлат архиви 734-фонд, 1-рўйхат, 1584-иш, 16-варақ.
28. Andijonnoма № 90. 2016 yil 5-noyabr.
29. Andijonnoма № 26-27. 2012 yil 28-mart.
30. Andijonnoма № 27. 2008 yil 26-mart.
31. Наманган вилоят табиатни муҳофаза қилиш бошқармаси жорий архиви (НВТМҚБЖА).
Вилоят сув захираларини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш инспекциясининг 2013
йилдаги ҳисоботи. Наманган: 2014. – Б. 3.
32. Andijonnoма № 27. 2008 yil 26-mart.
33. Абдуғаниев О. Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тизимини ташкил этишнинг
геоэкологик жиҳатлари (Фарғона вилояти мисолида) География фанлари номзод дисс... –
Фарғона: 2008. – Б. 77.